

KONGÓ: TÖRTÉNELEM

BENKES MIHÁLY

A szerző több egyetemen folytatott tanulmányokat (Univ. de Louvain, Cambridge: archeológia, filozófia, történelem; doktori titulását Leydenben szerezte meg). Tudományos munkájával egyidejűleg szépirói, színházi és újságírói területen publikált (2008: Le Fléau, Acte Sud; 2011: Mission suivi de L'Ame des termites, Actes Sud). A *Congo: Une Histoire* című terjedelmes, nagy ívű művét tíz éves kutatás és helyszíni anyaggyűjtés után – saját bevallása szerint – 2010 áprilisában fejezte be Brüsszel egyik „problémás negyedében”, ahol betelepült afrikaiaktól is bőséges élmény- és emlékezetanyagot, valamint készíttést kapott.

David Van Reybrouck
Congo - Une histoire
ACTES SUD, 2012 p. 711

E művét a holland tudományos körökben az „év könyveként” méltatták, s rövid időn belül hat nyelvre fordították le, mintegy igazolva, hogy a „kongói dráma” a dekolonizáció egyik megkerülhetetlen kérdése. A volt Belga-Kongó szakadatlan válsága nem csupán Közép-Afrika régiójának, tágabban a Szaharától délre eső dekolonizált államok fejlődésének, hanem a nemzetközi társadalom egészének ügye.

Az Afrika „motorjaként” aposztrófált Kongóról tanulmányok és történeti művek végtelen sora áll az olvasó rendelkezésére, melyek különféle inspirációk-motivációk alapján születtek. A kétpólusú világrend korszakában nemcsak a hajdani metropoliszokban, a gyarmattartó hatalmakban működő kutatóintézetekben, hanem a szovjetizált blokk több országában is – kiváltképp a Szovjetunióban – megélénkült az Afrika-kutatás.

Van Reybrouck, mint a mai generáció kiváló tehetsége, az ismétlődő kihívásokra nem az igen elterjedt leíró afrikanisztika módszerét alkalmazta, jöllehet a vonatkozó történeti források széles körének ismeretében írta meg művét. Erről tanúskodik a kötet részletező forrásismertetése, melynek a „Justification des Sources” címet adta. (Lásd 603-639. o.) Az alapos historiográfiai tájékozódás és forráskutatás révén szerzett ismereteit Kongó egész területén gyűjtött emlékezések, interjúk és helyszíni megfigyelések anyagaival ötvözve dolgozta fel. A könyv több méltatója a mű bravúros irodalmi, stilisztikai értékére is felhívja a figyelmet, „elegáns prózaként”, „valóságos bestsellerként”, „autonóm könyvként” ajánlva az olvasónak, minthogy a kötet tizenöt fejezetében a historiográfiai, irodalmi és mesteri tudósítói anyagok

keverésével koherens, élethű történetet nyújt át. Minden egyes fejezet a történések újragondolására, újszerű befogadására készletet.

Az első öt fejezet felöleli a régióra irányuló kolonialista vállalkozás motivációit, ennek keretében II. Lipót belga uralkodó gyarmati vállalkozásának lépcsőit (1885–1908, 1908–1921–1940) a gyarmati berendezkedés idején felerősödő feszültség és kölcsönös „fehér-fekete” félelem légkörétől a „mintagyarmati” státusz gyarmati Szentháromság által hirdetett éveig (1940–1955). A Kongó-medence feltárásának sokoldalú leírásával gazdag alap- és háttérismeretekhez jut az olvasó. A belga gyarmatosítás fő ismérve a zárt adminisztratív építkezés, amelynek következtében a rezsím rendkívül hierarchizálttá és központosítottá vált, a brüsszeli Gyarmatügyi Minisztériumnak alárendelten. Különös tény, hogy a belga gyarmatosítók nemigen rendelkeztek politikai hatalommal, a gyarmatpolitikát a metropoliszból diktálták a kongói főkormányzóságnak. A hivatalos belga ambíció „egy tudományos kolonizáció” megvalósítása volt, s ezzel sikeresen tévesztették meg a világot, feledtetve a kongóiakkal való brutális bánásmódot.

A második világháború utáni másfél évtized Afrika-szerte az afrikai öntudat ébredéséhez vezetett, még a politikailag alig fejlesztett Belga-Kongóban is. A szerző két fejezetet szentelt a késleltetett dekolonizáció és a váratlanul bekövetkezett formális függetlenség eseménytörténetének (1955–1960, 1960. június 30.). Súlyos összetűzések, véres összecsapások és idealista várakozások, kezdetleges függetlenségi szerződések után azonban a brüsszeli „Kerekasztal-tárgyalások” nyomán az „Első Köztársaságban” apokaliptikus viszonyok alakultak ki.

A függetlenségi ceremónia körüli affér csak a nyitánya volt a következő, 1960 és 1965 közötti teljes körű káosznak. A fiatal állam, amelynek körülményesen megalakuló kormányát Patrice Lumumba vezette, a belga és nyugati provokációk és intervenciók, valamint a belső szecesszionista mozgalmak hatására működésképtelenné vált. A szerző ezeket a gyors egymásutániságban bekövetkező változásokat, magát a szétesés folyamatát figyelemre méltó részletességgel tekinti át, személyekre szabottan írja le a hatalomért folyó gátlástalan küzdelmet. (Lásd 305-356. o.)

Ma is megdöbbenő dolog szembesülnünk azzal, hogy alig öt év leforgása alatt a fél-Európai területre kiterjedő új állam darabjaira hullott (etnikai pogromok, polgárháború, állampuccsok, lázadások és külső beavatkozások, köztük ENSZ-misszió; politikai gyilkosságok követték egymást). Az európai, nyugati apologetikus irodalomban gyorsan megszületett a vád, hogy minderre a „bantu mentalitás” a magyarázat. Az objektív kutatások eredményeként azonban bizonyított, hogy a gazdasági, politikai, katonai és közigazgatási, kulturális deficitkért a hosszú idejű belga uralom felelős, majd a neokolonialista érdekeltségű aktorok bomlasztó tevékenysége, de a politikai nyugat sokkos állapotú vezető szereplői és hatalmainak nyílt ellenérdekeltsége és aknamunkája idézte elő a kisebb-nagyobb demografikus-etnikai csoportok és vezetőik közötti gyilkos ösztönök elszabadulását. A szerző kiemeli, hogy a hidegháborúban kialakult „frontok” mellett Afrikát is bevonták a Kelet-Nyugat konfrontációba. Lumumbát és Kongót ellenségként határozták meg a nyugati hatalmak. A kollaboráns, atavisztikus kongói szereplők uralmát támogatták és biztosították.

A könyvnek ide vonatkozó oldalain korrekt és hiteles Lumumba-portrét alkot a szerző, elvetve a legfőbb vádat, hogy az kommunista lett volna, és kiemelve, hogy eszmeiségét, politikáját inkább a liberalizmus és afrikai nacionalizmus, pánafrikanizmus jellemezte, minthogy azon kevesek egyikeként jutott szerephez, aki az ún. fejlettek (évolué) csoportjához tartozott. E kötet nagy erénye Patrice Lumumba személyiségének aprólékos, körültekintő leírása, a személye elleni likvidálási szándékok rögzítése. (Lásd a 7. és 8. fejezetek vonatkozó részeit!)

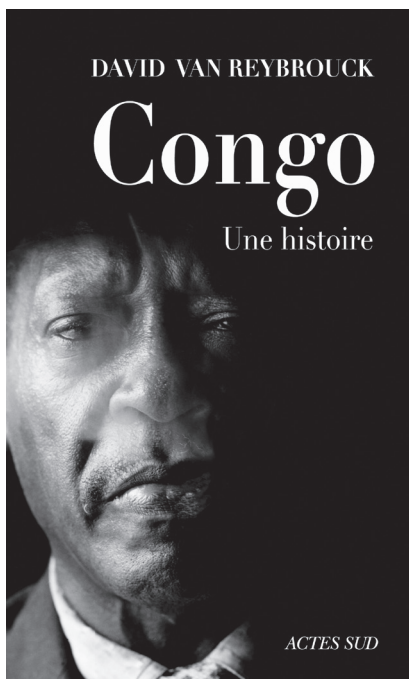
A következő fejezetekben a *mobutista éra* indulását és az 1965–1997 közötti korszakát vizsgálja a szerző. Az egyes fejezetek „bon mot”-i igencsak beszédesek:

- *Les années électriques* / Választási évek: Mobutu, aki Lumumba eliminációjában (a belga kormánykörök szóhasználata) a katangai szecesszionistákkal együtt főszerepet vállalt, 1965-ben állampuccsot hajtott végre. Széles körű politikai-katonai repressziót alkalmazott, az autenticitás-doktrína leple alatta módszeresen felszámolta az ellenzéki erőket (politikusokat, politikai pártokat, egyházi vezetőket, egyetemistákat üldözött és likvidált; lázadónak és összeesküvőnek nyilvánította az elégedetlenkedőket). A Második Köztársaság látszatát keltette alkotmányozással, választási procedúrákkal, majd az alkotmány revíziójával és a „monarchia” bevezetését előkészítő adminisztratív intézkedésekkel biztosította egyeduralmát.

- *Toujours servir* / Mindenkor szolgálni: A szerző ebben a fejezetben kivételes képet ad az ország 1975–1990 közötti aktivitásáról és kilátástalan helyzetéről és Mobuturól, aki egy személyben a „haza megtestesítőjeként és szolgálójaként” ünnepeztette magát, aki valójában „páratlan politikai cselszövőként” átmenetileg stabilizálta az országot, anélkül azonban, hogy utat nyitott volna a gazdasági növekedésnek, a szociokulturális fejlődésnek és modernizációnak. Az „Egyedüli Ember” (l’Homme Seul) kilátástalan, halmozott válságba tanszította országát.

- *L’Agonie* / Agónia (1990–1997): A nemzetközi viszonyokban bekövetkezett fordulat idején a mély válságba süllyedt Zaire-ben a demokrácia szelleme kiszabadult a palackból, amire a diktátor véres terrorral reagált (az egyetemisták elleni katonai fellépésnek 300-an estek áldozatul).

A Nyugat több évtizedes támogatás után végre szankciókra szánta rá magát. Belgium felfüggesztette a „fejlesztési segélyezést”, Franciaország befagyasztotta a kapcsolatokat, az Egyesült Államok szintén kihátrált Mobutu mögül. Az IMF kivonult Zairéből. Az agónia hét évről aprólékos – egyben olvasmányos – mindennapi hírekből összeálló dinamikus leírást kap az olvasó. A régióban és a kontinens távolabbi részeiben zajló különféle erőszakosságok (l. a ruandai genocídiumot) paradox módon még némi mozgásteret, átmeneti túlélési lehetőséget nyitottak Mobutunak (menekültek fogadása, repülőterek átengedése, francia katonai-humanitárius műveletekhez való hozzájárulás révén), de az ellenállási és felszabadítási erők 1996 őszétől megkezdték a rezsim elleni háborújukat. A hét hónapig tartó első háború leírása a szerző újságírói erényei folytán a katonai műveletekben résztvevők közlései alapján a kötet legélethűbb részét képezi.

Zaire jelenkori történetének új fejezete vette kezdetét 1997-ben. Újabb háború zajlott le, mely négy éven át szedte áldozatait a régióban. Több, eleddig nem ismert, homályban maradt részlettel ismerteti meg az olvasót a szerző, melyek birtokában plasztikusabb képet alkothatunk a második háború okairól (etnicitás, tribalizáció, korrupció, nyereségvágy, az informális gazdaság megjelenése, hadigazdaság stb.).

A kötet befejező része (13., 14., 15. fejezetek) a 2002 utáni évek vajúadásáról szól, a szüntelen politikai kezdeményezésekről, konszolidációs próbálkozásokról és kudarcokról. Az óriás Kongó/Zaire nehézkes és képlékeny, nem képes leküzdeni a felgyülemelő valóságos problémákat (új nemzetközi aktorok jelenléte, köztük egyházak, vállalkozások, NGO-k, amelyek ténykedéséről személyes élményeit osztja meg velünk a szerző). A remény és reménytelenség éveinek

történetére tekinthetünk vissza – a közelmúltig, 2010-ig. A szerzőnek jószerével már csupán kérdései vannak. Minden sora a képlékeny államiságról, egy új demokratikus kezdetről való tervezésről, a külvilággal létrejövő szabadabb kapcsolatokról szól – amelyekkel a Kabila-adminisztrációnak kellett szembenéznie. Meglehetősen bizarr zárófejezettel találkozik az olvasó – WWW.COM cím alatt –, melyben a Kínába kivándorolt kongóiakkal készített interjúkat ismerhetjük meg, miután a Kínával kötött megállapodás „mellékhatásaként” az új generáció néhány tagjának erre is lehetősége nyílt.

A recenzens a mű egészének alapos ismeretében bátran állíthatja, hogy a nagy empátiával és egyben a köteles kételyekkel elkészült „Kongó-történet” kivételes szakmai élményt nyújt mind az afrikánisztika művelőinek, mind a világ válsággócaira kíváncsi, kutakodó olvasóknak. Különös haszna Van Reybrouck munkájának, hogy kortárs afrikai és európai értelmiségiekkel kötött barátságairól is tanúbizonyságot tesz, s ezzel e tárgyban olvasóit is hasonló magatartásra biztatja, ugyanis végkövetkeztetése szerint az előttünk álló hármas lecke a *mondializáció*, az *empátia* és a *befogadás*.

A politikai afrikánisztika műhelyeiben észlelt és elfogadott „történeti fejlődési” jegyek Van Reybrouck felfogása és stílusa révén új dimenzióval társulnak, a perszonalizmus szemlélete hatja át munkáját. Ez az eljárása eredményezte, hogy hitelesebb, elevebb és érdekfeszítőbb képet alkothatunk a nem szűnő kongói, tágabban afrikai konfliktusosságok mibenlétéről. ☀